

УДК 378.015.31 : 796-051

Ю. Курнишев

**викладач кафедри фізичного
виховання для природничих
факультетів Чернівецького
національного університету імені
Ю. Федьковича**

**ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ**

Анотація. Автором статті проаналізовано сутність фахового поняття «саморозвиток», виявлено суперечність між поняттями «умови професійної діяльності вчителя фізкультури» і «умови саморозвитку вчителя фізичної культури». В контексті чого конкретизовано визначення терміну “умови”, виділено його педагогічні характеристики. В статті визначені та охарактеризовані умови та їх специфіка, в яких працюють вчителі фізичної культури в закладах освіти та стикаються студенти-практиканти. Автор наголошував на вагомості опанування студентами аспектів діяльності вчителя фізичної культури, заснованої на конструктивних, організаторських, комунікативних, гностичних та рухових вмінь і здібностях.

Ключові слова: вчитель, середовище, умови, саморозвиток, особистість, фізична культура.

Ю. Курнышев

**ОБОСНОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ**

Аннотация. Автором статьи проанализированы сущность профессионального понятия “саморазвитие”, выявлено противоречие между понятиями «условия профессиональной деятельности учителя физкультуры»

и «условия саморазвития учителя физической культуры». В контексте чего конкретизированы определения термина «условия», выделены его педагогические характеристики. В статье определены и охарактеризованы условия и их специфика, в которых работают учителя физической культуры в учебных заведениях и сталкиваются студенты- практиканты. Автор отмечал весомости овладения студентами аспектов деятельности учителя физической культуры, основанной на конструктивных, организаторских, коммуникативных, гностических двигательных умений и способностях.

Ключевые слова: учитель, среда, условия, саморазвитие, личность, физическая культура.

Y. Kurnishev

RATIONALE FOR PROFESSIONAL PEDAGOGICAL CONDITIONS OF SELF-IDENTITY STUDENTS OF PHYSICAL CULTURE

Resume. The author of the article analyzes the nature of the professional concept of «self» revealed a contradiction between «vocational conditions of teachers of physical education» and «self- provided teacher of physical culture». In the context of which specified the term «conditions» are highlighted his educational performance. The paper identified and described conditions and their specificity , employing teachers of physical culture in educational institutions and student interns face . The author stressed the importance of students mastering aspects of the teacher of physical culture, based on structural, organizational, communication, and motor skills Gnostic and abilities.

Keywords: teacher, environment conditions , self-development , personality, physical education.

Постановка проблеми. Саморозвиток – процес породження нових більш досконаlih внутрішніх якостей, що передбачають побудову поведінки та форми перебування у соціокультурному та діяльнісному середовищі, які

відбуваються за рахунок внутрішньої активності і використання зовнішніх впливів як умов реалізації цієї внутрішньої активності.

Професійний саморозвиток педагога визначено як внутрішній процес, спрямований на досягнення професіоналізму, що являє собою якісні самозміни особистісно-професійної сфери та професійної діяльності, детерміновані сприйняттям суспільних, професійних і визначених на основі їх інтеріоризації і власної акмеологічної позиції вимог до суб'єкта, при здійсненні ним самоконтролюючої функції та цілеспрямованого й добре організованого саморуху до найкращого в собі. А професіоналізм як оптимальний результат процесу професійного саморозвитку особистості педагога є – складною структурованою системою загальних і спеціальних педагогічних професійно значущих властивостей і якостей учителя, зміст якої поряд із відповідністю варіативно-творчого плану актуальним соціально обумовленим професійно-педагогічним вимогам, нормам, цінностям характеризується неповторним інноваційно-креативним потенціалом його особистості в єдності індивідуально-типологічних та індивідуально-специфічних сторін, само детермінованістю професійно-педагогічного удосконалення (на основі гармонізації елементів професійної самосвідомості та опори на позитивну й адекватну Я-концепцію, творчу індивідуальність педагога-професіонала).

Отже, основними характеристиками й ознаками саморозвитку є: всебічність і широта ерудиції в розумінні сутності нормативного й ідеального образу «професійного Я» вчителя з урахуванням його індивідуального, суб'єктного та особистісного компонентів, а також знання особливостей впливу факторів внутрішнього і зовнішнього соціокультурного середовища; адекватність відображення та глибоке розуміння особливостей реального образу свого «професійного Я» вчителя в єдності його навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної й організаційно-педагогічної діяльності. Багатоаспектність їхнього бачення і компетентність у

прогнозуванні перспективи (потенційних можливостей і обмежень) трансформації свого реального «професійного Я» в бажане, необхідне й ідеальне гармонійно поєднувалось із всебічною інформаційною обізнаністю щодо сутності, специфіки форм і механізмів професійного саморозвитку вчителя; глибокою функціональною компетентністю щодо засобів і способів використання діагностичного та технологічного інструментарію в межах розв'язання поточних і перспективних завдань свого особистісно-професійного саморозвитку; зрілістю ціннісно-смыслових опор щодо оновлення і постійного використання все більш раціональних засобів і способів розв'язання завдань професійного саморозвитку; упевненість у своєму призначенні і педагогічному покликанні до діяльності як способу свого прогресивного професійного саморозвитку; спрямованістю до свого безперервного творчого самостворення і особистісно-професійного росту; незадоволеністю досягнутих позитивних результатів і яскраво вираженою спрямованістю і настирливістю в досягненні все більш значущих цілей свого особистісно-професійного саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічним умовам розвитку особистості в освітньому середовищі сучасного вищого навчального закладу присвячені дослідження О. Асмолова, Г. Балла, Г. Берулави, І. Беха, Л. Мітіної, А. Орлова, В. Семиченко тощо. Їх аналіз дозволяє виділити один з основоположних принципів психологічного супроводу організації освітнього процесу – принцип особистісного розвитку. Становлення особистості, як професіонала здійснюється через послідовне проходження ряду стадій професіоналізації, в основі виділення яких лежить соціальна ситуація розвитку та рівень реалізації професійної діяльності (репродуктивний і творчий). З урахуванням їх своєрідності слід розглядати особливості кожного етапу оволодіння професією. Навчання в університеті є умовою і одним з етапів становлення професійної зрілості, де відбувається формування вчителя як особистості і як професіонала.

Пошукам способів оптимізації і вдосконалення процесів розвитку і саморозвитку вчителів присвячені дослідження В. Андрущенко, С. Архангельського, В. Беспалько, Ф.Гоноболіна, С. Гончаренка, В. Загвязинського, В. Лозовецька, Н. Ничкало, О. Отич, В. Радкевич і багатьох інших вчених, якими відзначається зростання ролі особистісно-професійних компонентів у формуванні педагога.

Здатність майбутнього педагога до безупинного поповнення своїх знань і умінь, рівень розвитку його професійно-значущих особистісних якостей, спрямованість на професійний саморозвиток і самореалізацію є домінуючими показниками якості особистісно-професійного розвитку. Разом з тим, вчені О. Абдулліна, В. Болотов, І. Зязюн, В. Майборода, В.Сластьонін, М. Степко, В. Ягупов констатують, що система професійної підготовки педагога недостатньо націлена на формування фахівця як особистості і професіонала, здатного саморозвиватися в процесі педагогічної діяльності, бути її повноправним суб'єктом.

Мета статті– визначити сутність поняття “професійний саморозвиток особистості”, обґрунтувати педагогічні умови такого процесу для вчителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тому виникає необхідність у виявленні сприятливих педагогічних умов в яких відбуватиметься особистісний та професійний розвиток майбутніх вчителів фізичної культури та багатьох інших фахівців, підготовка яких здійснюється в умовах сучасних вищих навчальних закладів, а також пошуку нової моделі професійної підготовки та подальшого саморозвитку педагога, що носять особистісно-розвивальний характер.

Існуючі сьогодні педагогічні умови підготовки вчителя фізкультури не враховують особливості його становлення та розвитку, пов'язані з формуванням особистісних властивостей і якостей, здібностей та

професійної відповідальності, самостійності, соціальної активності і вибору власної позиції.

Конкретизуємо поняття “умова”, яке тлумачиться як необхідна обставина, що уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, як фактор, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник, ми виявили суперечність між поняттями «умови професійної діяльності вчителя фізкультури» і «умови саморозвитку вчителя фізичної культури».^{7,8}

Ми також враховували специфіку умов, в яких працюють вчителі фізичної культури і проходять практику студенти фізкультурних факультетів. У психології фізичного виховання їх поділяють на три групи: умови психічної напруженості, умови фізичного навантаження і умови, пов’язані факторами зовнішнього оточуючого середовища. Перш за все це:

- відповідальність за життя і здоров’я учнів, так як заняття фізичними вправами відрізняються високим ступенем ризику в отриманні травм і фізичних перенавантажень;
- шум від криків учнів, особливо на заняттях з молодшими школярами, що відрізняється переривчастістю і високими тонами, викликає психічне стомлення у вчителя;
- необхідність перемикавання з однієї вікової групи на іншу;
- значне навантаження на мовний апарат і голосові зв’язки.

По-друге, специфічні умови практичної діяльності вчителя фізичної культури вимагають показувати фізичні вправи, здійснювати фізичні дії спільно з учнями (особливо в походах), виконувати страхування учнів, що виконують фізичні вправи.

⁷ Навыки самообразования / Г. Н. Сериков, П. И. Пидкасистый и др. // Вестник высшей школы. – 1987. – №4. – С. 26-34.

⁸ Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов / Отв. ред. А. Д. Глоточкин. – М.: Наука, 1986. – 254 с.

Також важливо враховувати умови, пов'язані із зовнішніми середовищем, а саме: кліматичні і погодні умови при заняттях на відкритому повітрі, санітарно-гігієнічний стан спортивних класів, залів тощо.⁶

Більш продуктивною, на наш погляд, є характеристика діяльності вчителя фізичної культури, заснована на його вміннях і здібностях, формах роботи, представлена Є. Ільїним, який вважає, що уміння фахівця фізкультури і спорту поділяються на конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні та рухові.¹

Конструктивні уміння допомагають фахівцеві планувати свою діяльність. До них відносять уміння: відбирати і будувати навчальний матеріал, здійснювати перспективне і поточне планування.

Організаторські уміння пов'язані з реалізацією намічених планів. Учитель повинен вміти організувати як свою діяльність, так і діяльність учнів.

Уміння вчителя спілкуватися з учнями, колегами по роботі, батьками, знаходити раціональні шляхи взаємодії з оточуючими – це все комунікативні вміння. Вони поділяються на: власне комунікативні (проявляються в умінні вчителя вступати в контакт із людьми, будувати ділові та особистісно-емоційні стосунки); дидактичні (уміння зрозуміло донести до свідомості учнів навчальний матеріал; уміння управляти увагою класу, уміння прогнозувати здібності учнів і потенціал їх розвитку); ораторські уміння (потрібні для здійснення насамперед освітньо-просвітницької функції, а для цього вчитель повинен бути ерудованим, добре знати мову).

Гностичні уміння пов'язані з пізнанням вчителя як окремих учнів, так і колективу класу в цілому, з аналізом педагогічних ситуацій і результатів своєї діяльності. Це також уміння користуватись навчально-методичною та науковою літературою, уміння проводити елементарні дослідження і

⁶Маркова А.К. Психология профессионализма / Маркова А.К. – М.: Инфра-М, 2007. – 260 с.

¹Абдуллина О.А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки / О.А. Абдуллина // Высшее образование в России. – 1993. – № 3. – С. 165-170.

аналізувати їх результати для того, щоб внести корективи в методику фізичного розвитку учнів.

Рухові уміння відображають, насамперед, уміння вчителя виконувати фізичні вправи. Правильний показ того чи іншого фізичної вправи, що входить в програму навчання, визначає ефективність навчальної діяльності школярів. А також прикладні навички (ремонт спортивного та туристичного спорядження та інвентарю).^{2,3}

Професійно важливі якості поділяються на: моральні; комунікативні (включаючи педагогічний такт); вольові; інтелектуальні (включають перцептивні якості, мнемічні (якості пам'яті) та атенційні (якості уваги); психомоторні.⁹

Моральні якості проявляються в поведінці. Мораль як форма суспільної свідомості виконує функцію регулювання поведінки людини. Учитель фізичної культури повинен бути інтелігентним, ставити до себе високі вимоги, пам'ятаючи, що вчитель – це людина, яка є взірцем правильної поведінки. Учитель повинен мати багато моральних якостей: гуманізм, ввічливість, чесність, вимогливість, правдивість, справедливість, принциповість, самокритичність та ін.

Комунікативні якості (до них відносяться вміння спілкуватись, доброзичливість, ввічливість та ін.) допомагають учителеві налагоджувати контакт із учнями під час спілкування і цим сприяють успіхові у виховній роботі вчителя. До цих якостей відносимо педагогічний такт.

Вольові якості (наполегливість, терплячість, вимогливість, рішучість, сміливість, самовладання) мають велике значення для успішної діяльності вчителя фізичної культури. Учні (особливо хлопчики) дуже поважають вчителів, які добиваються свого без грубого примусу та погроз, а також без

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь; ВТ Пеурун, 2009. – 1736 с

³ Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М.: Смысл : Эксмо, 2003. – 1135 с.

⁹ Станкин М.И. Психолого-педагогические основы физического воспитания / Станкин М.И. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.

педантизму. Нестриманий учитель не може успішно проводити виховної роботи з дітьми тому, бо в їхніх очах він не має авторитету.

Інтелектуальні якості підкріплюють дидактичні уміння вчителя, допомагають йому знаходити правильні рішення у виховній роботі, обумовлюють ефективність творчості вчителя, пошуку ним нових шляхів у вихованні та навчанні учнів. До цих якостей належать: ясність та логічність мислення, його критичність, увага, дотепність. Особливу роль у діяльності вчителя фізичної культури відіграє оперативність мислення, яка характеризує здатність учителя швидко знаходити оптимальні рішення педагогічних ситуацій.

Інтелектуальні якості базуються на перцептивних та атенційних якостях, які характеризують властивості сприймання та уваги. І. Сеченов писав про реакцію раптового бачення, яка тісно пов'язана із швидкістю та об'ємом сприймання та з властивостями уваги. Ця якість дозволяє вчителю фізичної культури швидко орієнтуватись у ситуаціях, які постійно змінюються. Тут важливу роль відіграє розподіл уваги. Вчитель одночасно повинен слідкувати за багатьма об'єктами та моментами в своїй діяльності. Він повинен слідкувати за змістом та формою викладу свого матеріалу, якістю вправ, які показує, та зрозумілістю пояснень, які він дає, своєю позою, мімікою, рухами і одночасно постійно спостерігати за усім класом.

Часто, щоб не переривати хід показу, пояснення, виконання вправи, вчитель повинен перенести свій вплив на учня (наприклад, він може зробити зауваження порушникові дисципліни після закінчення показу вправи вказати на допущені учнями помилки). Це вимагає від учителя хорошої короткотривалої пам'яті, щоб не забути, що він повинен сказати тому чи іншому учневі, коли закінчиться виконання вправи чи фрагменту уроку. Тобто це пов'язано з мнемічними якостями – швидкістю та міцністю запам'ятовування.

Психомоторні якості найбільш важливі для вчителя фізичної культури. Багато вправ, які потрібно показувати учням, вимагають великої фізичної сили, гнучкості, швидкості реакції. З віком фізичні якості мають тенденцію до регресу, тому постійним піклуванням учителя є підтримання їх на необхідному рівні, а це пов'язано з дотриманням рухового режиму, режиму харчування, із піклуванням своє здоров'я. Психомоторні якості тісно пов'язані з швидкістю бачення, ступенем концентрації уваги при реагуванні на об'єкти або сигнали тощо. Тому поділ професійно важливих якостей на групи не слід сприймати як догму. Є багато переходів одних якостей в інші, їх поєднання, взаємозумовленість.

Діяльність вчителя фізичної культури багато в чому визначається його здібностями, які поділяються на такі групи:

1. Дидактичні здібності – це здібності передавати навчальний матеріал, роблячи його доступним. Ці здібності полягають в умінні вчителя реконструювати, адаптувати навчальний матеріал, важке робити легким, складне – простим, тілесне – приємним.

2. Академічні здібності – це здібності щодо відповідної області наук.

3. Перцептивні здібності – це здібності проникати у внутрішній світ учня. Це психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості школяра і його психічного стану.

4. Мовні здібності – це здібності зрозуміло і чітко висловлювати свої думки і почуття за допомогою мови, міміки і пантоміміки.

5. Організаторські здібності – це вміння організувати учнів, формувати їх колектив, надихнути школярів на вирішення навчальних завдань.

6. Авторитарні здібності – це здатність, яка характеризується емоційно-вольовим впливом на учнів.

7. Комунікативні здібності – це здатність до спілкування з учнями, уміння знайти до них правильний підхід, налагодити тісні контакти, встановити з ними взаємини, доцільні для здійснення педагогічної діяльності.

8. Педагогічна уява – це здатність передбачати наслідки педагогічної діяльності.

9. Атестаційні здібності – це здатність розподіляти свою увагу між декількома видами діяльності одночасно.⁴

Докладно описані Є. Ільїним форми діяльності вчителя фізичної культури. Перш за все це робота в школі, яка складається з класної та позакласної роботи. Робота в класі пов'язана з проведенням занять з фізичної культури. Позакласна робота включає в себе проведення занять у спортивних гуртках та секціях, організацію та проведення усередині шкільних спортивних змагань, проведення спортивних свят та туристичних походів, військово-спортивних ігор, проведення просвітницької роботи з учнями і батьками. Робота вчителя фізичної культури поза школою пов'язана із забезпеченням фізичного виховання учнів у таборах праці та відпочинку, робота за місцем проживання. Крім цього вчитель організовує участь школярів у районних, міських змаганнях в якості керівника команд, спортивного судді.⁵

Суспільство пред'являє до педагога такі вимоги як професіоналізм, мобільність, здатність до творчого використання зростаючого потоку інформації на практиці.

Висновки. Модернізація системи вітчизняної освіти передбачає перебудову процесу навчання і виховання, в тому числі і фізичного виховання учнів. Дії сучасних учителів фізичної культури спрямовуються на вирішення таких завдань, як виховання ціннісних орієнтацій на фізичне і духовне вдосконалення особистості школяра, закріплення потреби в регулярних заняттях фізичними вправами і обраним видом спорту, виховання моральних і вольових якостей, формування гуманістичних відносин і набуття

⁴Гогунов Е., Мартьянов Б. Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Гогунов Е.Н., Мартьянов Б.И. – М.: Издательский центр “Академия”, 2000. – 288с.

⁵Ильин Е.П. Психология физического воспитания: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. / Е.П. Ильин // Физическое воспитание. – №24 – М.: Просвещение, 1987. – 287 с.

досвіду спілкування між учнями і педагогами. Перед вчителем фізкультури постає завдання не просто забезпечити фізичний розвиток школярів, а здійснювати його з опорою на духовний фундамент особистості. Тому ставиться питання про поглиблене вивчення теоретичних основ розвитку особистості, створення умов для професійного і особистісного саморозвитку майбутнього педагога, необхідність розвивати у студентів прагнення до самоаналізу, самооцінки, самовдосконалення. Поставлене таким чином завдання є важливим для виховання студентів в умовах особистісно-розвивальної освіти і вимагає від викладача вищого навчального закладу високого рівня педагогічної майстерності, вдосконалення власних професійних якостей. Рух у цьому напрямі робить фізичну культуру засобом безперервного вдосконалення особистості як дітей, так і вчителів.